

فهرست

پیشگفتار.....	۱۳
مقدمه.....	۱۷
۱. تبیین مسئله.....	۱۷
۲. پیشینه تحقیق.....	۱۸
۳. ضرورت و هدف‌های تحقیق.....	۲۱
۴. سؤال اصلی تحقیق.....	۲۲
۵. فرضیه تحقیق.....	۲۲
۶. نوآوری و نقدهای تحقیق.....	۲۳
۷. ساختار تحقیق.....	۲۴
۸. روش تحقیق.....	۲۵
فصل اول: تفسیر اجمالی آیه.....	۲۷
۱. معنای واژه «آمنوا».....	۳۰
۲. شمول همگانی آیه.....	۳۱
۳. معنای واژه «اطيعوا».....	۳۲
۳-۱. علل تکرار فعل «اطيعوا» درباره پیامبر ﷺ.....	۳۴
۳-۲. علل عدم تکرار فعل «اطيعوا» بین رسول و اولی الامر.....	۳۶
۴. معنای اولی الامر.....	۳۷
۵. معنای کلمه «أمر» در آیه.....	۳۹
۶. معنای قید «منکم».....	۴۱

۶ ■ آیه اولی الامر

- ۴۳ ۷. معنای تنازع در آیه.....
- ۴۴ ۸. مصادیق نزاع کنندگان.....
- ۴۶ اشکال و پاسخ.....
- ۴۸ ۹. معنای واژه «شیء».....
- ۴۹ ۱۰. محل نزاع و ادعای دلالت آیه بر قیاس.....
- ۵۱ ۱۱. نحوه مراجعه به قرآن و سنت برای رفع نزاع.....
- ۵۳ ۱۲. معنای «رد» به خدا و رسول.....
- ۵۵ ۱۳. پیروی از خدا، رسول و اولی الامر شرط ایمان واقعی.....
- ۵۹ **جمع بندی و نتیجه فصل**
- ۶۱ **فصل دوم: روایات سبب نزول**
- ۶۳ ۱. سبب نزول از منظر شیعه امامیه.....
- ۶۶ ۲. نمونه‌هایی از روایات پیامبر ﷺ و اهل بیت.....
- ۶۶ ۲-۱. رسول خدا ﷺ.....
- ۶۹ ۲-۲. علی ﷺ.....
- ۷۵ ۲-۳. امام مجتبی ﷺ.....
- ۷۵ ۲-۴. امام حسین ﷺ.....
- ۷۶ ۲-۵. امام سجاد ﷺ.....
- ۷۷ ۲-۶. امام محمد باقر ﷺ.....
- ۸۲ ۲-۷. امام صادق ﷺ.....
- ۸۳ ۲-۸. امام رضا ﷺ.....
- ۸۴ ۲-۹. امام هادی ﷺ.....
- ۸۵ ۳. دیدگاه مفسران امامیه در مورد مصداق اولی الامر.....
- ۹۱ **جمع بندی و نتیجه فصل**
- ۹۳ **فصل سوم: عصمت اولی الامر**
- ۹۵ ۱. عصمت در لغت.....
- ۹۶ ۲. عصمت در اصطلاح.....
- ۹۷ ۳. منشأ عصمت.....

فهرست ■ ۷

۱۰۰	عصمت اولی الامر
۱۰۱	۴-۱. عصمت اولی الامر از منظر دانشمندان امامیه
۱۰۴	۴-۲. عصمت اولی الامر از منظر دانشمندان اهل سنت
۱۰۷	۵. اطلاق پیروی در قرآن
۱۱۲	۶. تقد ادعای تقیید پیروی از اولی الامر
۱۱۲	۶-۱. در خصوص طاعات
۱۲۱	۶-۲. در اوامر حکومتی
۱۲۲	۷. دیگر دلایل عصمت اولی الامر
۱۲۳	۷-۱. وحدت فعل و تعدد مصداق
۱۲۳	۷-۲. قبح پیروی از فرد گناهکار
۱۲۳	۷-۳. یکسان بودن وجوب پیروی از خدا و اولی الامر
۱۲۴	۷-۴. محال بودن اجتماع نقیضین
۱۲۴	۷-۵. پیروی از اولی الامر قرین پیروی از خدا و رسول
۱۲۵	۸. گستره عصمت اولی الامر
۱۳۱	جمع بندی و نتیجه فصل
۱۳۳	فصل چهارم: راه های شناخت اولی الامر
۱۳۵	۱. روایات سبب نزول
۱۳۶	۲. عصمت
۱۳۶	۲-۱. آیه تطهیر و عصمت اهل بیت <small>علیهم السلام</small>
۱۳۸	۲-۱-۱. مفهوم رجس
۱۳۸	۲-۱-۱-۱. از منظر لغت شناسان
۱۳۸	۲-۱-۱-۲. از منظر مفسران
۱۴۲	۲-۱-۲. تکوینی بودن اراده
۱۴۳	۲-۲. عصمت اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در روایات نبوی
۱۴۵	۳. روایات خلفای اثناعشر
۱۴۵	۳-۱. اولی الامر به معنای جانشین پیامبر و امام مسلمانان
۱۴۵	۳-۱-۱. معنای «الامر» در سنت پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> و اهل بیت <small>علیهم السلام</small>

- ۱۴۸..... ۳-۱-۲. معنای «الأمر» در عرف مسلمانان.....
- ۱۵۳..... ۳-۲. اختصاص جانشینی پیامبر ﷺ به قریش تا قیامت.....
- ۱۵۵..... ۳-۲-۱. اختصاص خلافت به قریش از منظر فقها و شارحان حدیث.....
- ۱۵۷..... ۳-۳. عدد خلفای قرشی تبار پیامبر ﷺ تا پایان جهان دوازده نفر.....
- ۱۵۸..... ۳-۴. نمونه‌های روایات خلفای اثناعشر.....
- ۱۵۸..... ۳-۴-۱. حدیث جابر بن سمره.....
- ۱۶۰..... ۳-۴-۲. حدیث ابو جحیفه.....
- ۱۶۱..... ۳-۴-۳. حدیث عبدالله بن مسعود.....
- ۱۶۵..... ۳-۵. امامان اهل بیت مصداق خلفای دوازده گانه.....
- ۱۷۱..... جمع‌بندی و نتیجه فصل**
- ۱۷۳..... فصل پنجم: اولی الامر در نظر مفسران اهل سنت و نقد آن**
- ۱۷۵..... ۱. اهم احتمالاتی مفسران اهل سنت.....
- ۱۷۵..... ۱-۱. فقها و عالمان دین.....
- ۱۷۶..... ۱-۲. عبدالله بن حذاف بن قیس.....
- ۱۷۷..... ۱-۳. فرماندهان سریه‌ها.....
- ۱۷۸..... ۱-۴. خالد بن ولید.....
- ۱۷۹..... ۱-۵. صحابه.....
- ۱۸۰..... ۱-۶. حاکمان حق.....
- ۱۸۱..... ۱-۷. اهل حل و عقد.....
- ۱۸۳..... ۱-۸. ابوبکر و عمر.....
- ۱۸۳..... ۱-۹. امامان معصوم.....
- ۱۸۸..... ۲. نقد احتمالاتی مفسران اهل سنت.....
- ۱۸۸..... ۲-۱. نقدهای عام.....
- ۱۸۹..... ۲-۱-۱. عصمت اولی الامر.....
- ۱۸۹..... ۲-۱-۲. عدم تعدد امام در یک زمان.....
- ۱۹۱..... ۲-۱-۲-۱. فتاوی فقها.....
- ۱۹۳..... ۲-۱-۲-۲. حکمت وحدت امام در سخن امام رضا (ع).....

فهرست ■ ۹

- ۱۹۴..... ۲-۱-۳. اولی الامر اشخاصی شبیه رسول ﷺ.....
- ۱۹۷..... ۲-۱-۴. اولی الامر از تبار قریش.....
- ۱۹۸..... ۲-۱-۵. مصادیق کلی و مبهم.....
- ۱۹۹..... ۲-۱-۶. نبود دلیل.....
- ۲۰۱..... ۲-۱-۷. «اولی الامر» یعنی پیشوای همه مسلمانان.....
- ۲۰۳..... ۲-۱-۸. اقوال متضاد.....
- ۲۰۴..... ۲-۱-۹. استلزام تخصیص اکثر.....
- ۲۰۴..... ۲-۱-۱۰. ظهور آیه بر وجود اولی الامر در همه زمانها.....
- ۲۰۶..... ۲-۱-۱۱. اوصاف اولی الامر.....
- ۲۰۷..... ۲-۲. تفدهای خاص.....
- ۲۰۸..... ۲-۲-۱. توان استنباط، شرط لازم، نه کافی.....
- ۲۰۹..... ۲-۲-۲. جمع بودن اولی الامر.....
- ۲۰۹..... ۲-۲-۳. ناسازگاری ماجرای ابن حذافه با ظهور آیه.....
- ۲۱۱..... ۲-۲-۴. عدم تصریح به نزول آیه درباره ابن حذافه در بیشتر روایات.....
- ۲۱۲..... ۲-۲-۵. مقید بودن پیروی از فرماندهان.....
- ۲۱۳..... ۲-۲-۶. نقد و بررسی حدیث «اصحابی کالتجوم».....
- ۲۱۳..... ۲-۲-۶-۱. سند حدیث.....
- ۲۱۵..... ۲-۲-۶-۲. تأملی در معنا و دلالت حدیث.....
- ۲۱۶..... ۲-۲-۶-۳. صحابه منافق.....
- ۲۱۸..... ۲-۲-۶-۴. صحابی فاسق.....
- ۲۱۹..... ۲-۲-۶-۵. توهین برخی صحابه به رسول خدا ﷺ.....
- ۲۲۰..... ۲-۲-۶-۶. بدعت گذاری و ارتداد در میان صحابه.....
- ۲۳۱..... ۲-۲-۷. فقدان حاکم حق در همه زمانها.....
- ۲۳۲..... ۲-۲-۸. تأملاتی درباره اهل حل و عقد.....
- ۲۴۰..... ۲-۲-۹. نقد حدیث اقتدا به شیخین.....
- ۲۴۳..... ۳. نظر دانشمندان اهل سنت در مورد عدم وجود نص بر خلافت.....
- ۲۴۹..... جمع بندی و نتیجه فصل

۲۵۱	فصل ششم: شبهه‌ها و پاسخ‌ها.....
۲۵۴	۱. تکلیف به مالایطاق بودن و جوب پیروی از اولی الامر قبل از شناخت آنان.....
۲۵۶	۲. عدم امکان شناخت امام در عصر غیبت.....
۲۵۹	۳. عدم تناسب جمع بودن کلمه اولی الامر با دیدگاه شیعه.....
۲۶۳	۴. فقدان دلیل بر عصمت امامان شیعه.....
۲۶۴	۵. عدم تصریح آیه به نام امامان معصوم، دلیل بر عدم ارتباط آیه به آنان.....
۲۶۸	۶. وجود اولی الامر عامل رفع اختلاف و عدم نیاز به فراز «فان تنازعتم...».....
۲۷۰	۷. بالفعل نبودن امامت علی <small>علیه السلام</small> در زمان نزول آیه، دلیل بر عدم شمول آیه در مورد ایشان.....
۲۷۴	۸. عدم دلالت آیه بر برتری اولی الامر.....
۲۷۴	پاسخ.....
۲۷۵	۹. ناشناخته بودن مصادیق اولی الامر در عصر نزول آیه.....
۲۷۵	پاسخ.....
۲۸۱	جمع بندی و نتیجه فصل.....
۲۸۳	جمع بندی و نتیجه گیری نهایی.....
۲۹۳	پیشنهادها.....
۲۹۷	ضمیمه‌ها: سندشناسی روایات شأن نزول.....
۳۰۰	ضمیمه ۱. سند اول کتاب کافی.....
۳۰۱	ضمیمه ۲. سند دوم کتاب کافی.....
۳۰۳	ضمیمه ۳. سند سوم کتاب کافی.....
۳۰۵	ضمیمه ۴. سند چهارم کتاب کافی.....
۳۰۵	ضمیمه ۵. سند پنجم کتاب کافی.....
۳۰۷	ضمیمه ۶. سند ششم کتاب کافی.....
۳۰۹	ضمیمه ۷. سند هفتم کتاب کافی.....
۳۱۰	ضمیمه ۸. سند هشتم کتاب کافی.....
۳۱۱	ضمیمه ۹. سند نهم کتاب کافی.....
۳۱۲	ضمیمه ۱۰. سند دهم کتاب کافی.....
۳۱۵	ضمیمه ۱۱. سند یازدهم کتاب کافی.....

فهرست ■ ۱۱

ضمیمه ۱۲. سند دوازدهم کتاب کافی.....	۳۱۶
ضمیمه ۱۳. سند سیزدهم کتاب کافی.....	۳۱۶
ضمیمه ۱۴. سند شیخ صدوق.....	۳۱۷
ضمیمه ۱۵. سند شیخ طوسی.....	۳۱۹
ضمیمه ۱۶. سند یعقوب بن سفیان فسوی.....	۳۲۰
منابع.....	۳۶۱
فهرست آیات.....	۳۷۷
فهرست روایات.....	۳۸۳
نمایه.....	۳۸۷
نمایه موضوعی.....	۳۹۷

■ مقدمه ■

۱. تبیین مسئله

یکی از آیاتی که عالمان امامیه برای اثبات امامت و عصمت همه امامان، از آن بهره جسته‌اند، آیه شریفه ۵۹ از سوره نساء است که به آیه «اولی الامر» یا «اطاعت» شهرت یافته است.

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا^۱

پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام اعم از صحابه و تابعین و در عصرهای بعد، دانشمندان امامیه، با استناد به دلالت آیه و روایات پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام که در منابع شیعه امامیه و برخی منابع اهل سنت ثبت شده، بر انحصار نزول آیه یادشده، درباره امامان اهل بیت علیهم السلام و دلالت آیه بر امامت و عصمت آنان، تأکید کرده‌اند؛ اما اکثر محدثان، مفسران و متکلمان اهل سنت این دیدگاه را نپذیرفته و احتمال‌های دیگری بیان داشته‌اند. این تحقیق در صدد است به بررسی انحصار مراد آیه به اهل بیت علیهم السلام پرداخته و دلایل پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام را در این زمینه تبیین نموده و به نقد و بررسی مدعیات و ادله مخالفان بپردازد.

۲. پیشینه تحقیق

جمعی از محدثان و مفسران امامیه از جابر بن عبدالله انصاری نقل کرده‌اند که وی پس از نزول آیه مورد نظر، از رسول خدا ﷺ تقاضا نموده تا مصادیق «اولی الامر» را که خداوند اطاعت آنان را در کنار اطاعت خدا و پیامبر ﷺ بر مؤمنان واجب کرده، معرفی کنند. پیامبر ﷺ به وی خبر داده‌اند که آنان جانشینان پیامبر ﷺ و رهبران امت اسلامی پس از پیامبرند. رسول خدا ﷺ از آنان نام برده و بیان داشتند که نفر اول آنان علی بن ابی طالب علیه السلام و آخرین نفر آنان، امام مهدی موعود (ع) می‌باشد که آخرین حجت خدا در زمین است.^۱

پیامبر ﷺ مصادیق اولی الامر را افرادی هدایت شده و هدایت‌گر دانسته و پذیرش ولایت آنان را برای همه مسلمانان لازم شمرده‌اند.

امامان اهل بیت نیز نزول آیه را اختصاصاً درباره خود دانسته و از ولایت، طهارت و عصمت خود سخن گفته‌اند و با استناد به این آیه، پیروی از خویش را بر همه مسلمانان واجب دانسته‌اند.

پس از عصر غیبت، دانشمندان شیعه و اهل سنت درباره مصادیق اولی الامر در آیه مورد نظر، به بحث و بررسی پرداخته‌اند. برخی دانشمندان تسنن نزول آیه را مخصوص امامان اهل بیت علیهم السلام دانسته‌اند، اما اکثر قریب به اتفاق آنان، افراد و گروه‌های دیگری را به عنوان مصادیق اولی الامر معرفی کرده‌اند. شماری از آنان، با آنکه امامان اهل بیت را به عنوان مصادیق اولی الامر نپذیرفته‌اند، اما عصمت اولی الامر را مورد تأیید قرار داده‌اند.

عالمان شیعه امامیه بر اختصاص نزول آیه درباره امامان اهل بیت علیهم السلام اتفاق نظر دارند و نظریات خویش را درباره مصادیق اولی الامر در آثار روایی، تفسیری و کلامی خود ارائه کرده و چگونگی دلالت آیه بر امامت و عصمت اولی الامر را مورد بررسی قرار داده‌اند. آثار پدیدآمده توسط عالمان شیعه درباره آیه را می‌توان به سه دسته تقسیم نمود:

۱. صدوق؛ کمال الدین؛ ج ۱، ص ۲۵۳ / خزاز قمی؛ کفایة الأثر؛ ص ۵۴-۵۶.

دسته اول، تفسیرهای روایی است. این تفسیرها به لحاظ تاریخی، قدیمی‌ترین آثاری است که در آن، درباره آیه مورد نظر بحث شده است. مفسران در تفسیرهای روایی، آیه را طرح نموده و روایاتی که از رسول خدا ﷺ و امامان معصومین علیهم‌السلام در سبب نزول آیه یافته‌اند، ذیل آیه بیان کرده و از تجزیه و تحلیل آیه و روایات، خودداری کرده‌اند. آثاری مانند تفسیر قمی^۱، تفسیر فرات کوفی^۲، تفسیر عیاشی^۳، تأویل الآیات الظاهره^۴، تفسیر صافی^۵، تفسیر برهان^۶، تفسیر نورالثقلین^۷، تفسیر کنز الدقائق^۸ و... از آن جمله‌اند.

دسته دوم، تفسیرهای اجتهادی است. در این تفسیرها، آیه، مورد تجزیه و تحلیل واقع شده و بحث‌های دلالتی متنوعی درباره آن صورت گرفته است؛ مانند اینکه: آیه دلالت دارد که زمان از وجود اولی‌الامر که اطاعتش واجب است، خالی نیست، شناخت اولی‌الامر واجب است و لازمه پیروی مطلق از اولی‌الامر در آیه، عصمت اولی‌الامر است.

آثاری مانند: تفسیر تبيان^۹، مجمع البيان^{۱۰}، متشابه القرآن^{۱۱} الجوهر الثمین^{۱۲}، المیزان^{۱۳}، تفسیر نمونه^{۱۴} و... جزو این دسته از تفسیرها به شمار می‌آید.

۱. علی بن ابراهیم قمی؛ تفسیر قمی؛ ج ۱، ص ۱۴۱.
۲. فرات بن ابراهیم کوفی؛ تفسیر فرات کوفی؛ ج ۱، ص ۱۰۸-۱۱۱.
۳. محمد بن مسعود عیاشی؛ تفسیر العیاشی؛ ج ۱، ص ۲۴۶-۲۴۷.
۴. شرف‌الدین علی استرآبادی؛ تأویل الآیات الظاهره؛ ج ۱، ص ۴۰-۱۴۲.
۵. محسن فیض کاشانی؛ تفسیر صافی؛ ج ۱، ص ۴۶۲-۴۶۵.
۶. بحرانی؛ تفسیر برهان؛ ج ۲، ص ۱۰۳-۱۱۵.
۷. عبدعلی حویزی؛ تفسیر نورالثقلین؛ ج ۱، ص ۴۹۵-۵۰۸.
۸. محمد مشهدی؛ تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب؛ ج ۳، ص ۴۳۷-۴۵۱.
۹. محمد بن حسن طوسی؛ التبیان فی تفسیر القرآن؛ ج ۳، ص ۲۳۶.
۱۰. فضل بن حسن طبرسی؛ مجمع البیان؛ ج ۳، ص ۱۰۰.
۱۱. ابن شهر آشوب؛ متشابه القرآن؛ ج ۲، ص ۴۹.
۱۲. سید عبدالله شبیر؛ الجوهر الثمین فی تفسیر الکتاب المبین؛ ج ۲، ص ۵۸.
۱۳. محمد حسین طباطبایی؛ المیزان؛ ج ۴، ص ۳۸۸-۳۹۱.
۱۴. ناصر مکارم شیرازی؛ تفسیر نمونه؛ ج ۳، ص ۴۳۴-۴۴۳/همو، آیات ولایت در قرآن؛ صص ۱۱۱، ۱۱۳ و ۱۱۵-۱۲۶.

دسته سوم، آثار کلامی است. در این آثار دلالت آیه بر امامت و عصمت همه جانبه امامان دوازده گانه از اهل بیت پیامبر ﷺ مورد بررسی قرار گرفته است. نمونه هایی از این آثار عبارت اند از: الفصول المختاره،^۱ الشافی فی الإمامه،^۲ تقریب المعارف،^۳ نهج الحق و کشف الصدق،^۴ کشف الیقین،^۵ الفین،^۶ احقاق الحق،^۷ دلائل الصدق،^۸ المراجعات،^۹ الغدیر،^{۱۰} معالم المدرستین،^{۱۱} الإمامه^{۱۲} و تشیید المراجعات.^{۱۳}

در دهه های اخیر برخی دانشمندان مانند علامه طباطبایی در «المیزان»، سید عبدالاعلی سبزواری در تفسیر «مواهب الرحمن»، آیت الله مکارم شیرازی در «تفسیر نمونه و آیات ولایت در قرآن»، آیت الله جوادی آملی در «تفسیر تسنیم»، آیه مورد نظر را با تفصیل بیشتری مورد بررسی قرار داده اند. در سال های اخیر یکی دو مقاله نیز درباره آیه به رشته تحریر در آمده است. آثار یاد شده علی رغم برخوردار بودن از مباحث سودمند، کاستی هایی نیز دارد؛ از جمله:

۱. عدم گزارشی کامل و معناشناسانه از مفردات آیه؛
۲. فقدان بررسی جامعی از روایات سبب نزول و دیگر روایات مرتبط با آیه؛

۱. شیخ مفید؛ الفصول المختاره؛ ص ۱۱۸.
 ۲. سید مرتضی؛ الشافی فی الإمامه؛ ج ۲، ص ۲۵۷.
 ۳. ابوالصلاح حللی؛ تقریب المعارف؛ ص ۱۹۱.
 ۴. علامه حللی؛ نهج الحق و کشف الصدق؛ ص ۲۰۳-۲۰۴.
 ۵. همو، کشف الیقین؛ ص ۳۹۶.
 ۶. همو، الفین؛ صص ۶۵، ۱۰۳، ۱۳۶، ۲۸۱، ۲۹۱، ۲۹۵ و ۳۶۴.
 ۷. شوشتری؛ احقاق الحق؛ ج ۳، صص ۱۱۹، ۴۲۴ و ۴۲۶-۴۲۷.
 ۸. محمد حسن مظفر؛ دلائل الصدق؛ ج ۴، ص ۲۲۱.
 ۹. عبدالحسین شرف الدین؛ المراجعات؛ ص ۱۰۳-۱۰۴.
 ۱۰. عبدالحسین امینی؛ الغدیر؛ ج ۱، صص ۳۳۶-۳۹۵ و ج ۱۰، ص ۳۸۹.
 ۱۱. سید مرتضی عسکری؛ معالم المدرستین؛ ج ۱، صص ۲۲۵-۲۲۷، ۲۷۷، ۵۰۶-۵۰۷ و ۵۷۲-۵۷۳.
 ۱۲. میلانی؛ الإمامه؛ ص ۱۶۶.
 ۱۳. همو، تشیید المراجعات؛ ج ۱، ص ۳۵۳.

۳. عدم ارائه بحث کاملی از دلالت آیه بر عصمت اولی الامر؛
 ۴. فقدان گزارش جامعی از راه‌های شناخت اولی الامر؛
 ۵. عدم ارائه گزارش کاملی از دیدگاه مخالفان نظر شیعه و نقد نظرهای آنان؛
 ۶. فقدان گزارش جامعی از شبهه‌های وارد شده بر دیدگاه شیعه و نقد آن.
- این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که ممکن است عالمان گذشته به هر دلیلی، در صدد بررسی همه ابعاد آیه نبوده یا چنین شرایطی برای آنان وجود نداشته است.

۳. ضرورت و هدف‌های تحقیق

امامت یکی از مهم‌ترین نیازهای زندگی اجتماعی بشر است و در قرآن کریم و سنت شریف رسول گرامی اسلام ﷺ، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. اهمیت پرداختن به آیه مورد نظر از آن رو است که از یک‌سو موجب تقویت بنیادهای اعتقادی پیروان مذهب شیعه امامیه در بحث امامت می‌شود و از سوی دیگر، وقتی بر اساس قرآن و منابع فریقین ثابت شد که مصداق «اولی الامر معصوم» در آیه مورد نظر، امامان اهل بیت پیامبرند و دیدگاه شیعه در زمینه امامت و عصمت امام که مهم‌ترین وجه تمایز شیعه امامیه نسبت به دیگر مذاهب می‌باشد، مستند به قرآن کریم است، این امر، موجبات خوش‌بینی پیروان دیگر مذاهب اسلامی را نسبت به مذهب شیعه امامیه فراهم نموده و زمینه‌های گرایش مسلمانان به مذهب اهل بیت ﷺ را بیشتر خواهد نمود و موجب تقرب و تفاهم آنان با یکدیگر خواهد شد.

علاوه بر این، آیه مورد نظر، از آیات مهم و پر استناد درباره چگونگی زعامت دینی و سیاسی امت اسلامی است. کشف شرایط و ویژگی‌های پیشوای دینی و سیاسی مسلمانان و مصادیق اولی الامر در آیه مورد نظر، از دغدغه‌های اساسی عالمان دینی است. پژوهش حاضر از این حیث نیز دارای اهمیت و ضرورت است.

۴. سؤال اصلی تحقیق

امامت امامان دوازده‌گانه اهل بیت علیهم‌السلام و عصمت آنها چگونه از آیه اولی الامر استفاده می‌شود؟ مسئله اساسی این پژوهش، اثبات امامت امامان دوازده‌گانه اهل بیت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و لزوم عصمت آنها بر اساس آیه اولی الامر است. مقصود اصلی ما آن است که اثبات کنیم منظور از اولی الامر در آیه مورد نظر، جز رهبران معصوم نمی‌توانند باشند و مصداق امام معصوم نیز غیر از امامان اثناعشر علیهم‌السلام کسی نیست.

پرسش‌های فرعی: پرسش‌های فرعی تحقیق حاضر عبارت است از:

۱. دلالت آیه بر عصمت و امامت اولی الامر چگونه است؟
۲. مؤیدات روایی اختصاص آیه به امامان اهل بیت علیهم‌السلام چیست؟
۳. در صورت دلالت آیه بر عصمت اولی الامر آیا گستره عصمت اولی الامر همانند عصمت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است؟
۴. چه راه‌هایی برای شناخت مصداق اولی الامر در آیه شریفه وجود دارد؟
۵. مفسران اهل سنت درباره مصداق اولی الامر چه دیدگاه‌هایی دارند و چه نقدهایی بر دیدگاه آنان وارد است؟
۶. چه شبهه‌هایی بر دیدگاه عالمان شیعه امامیه در بحث اولی الامر وارد شده و پاسخ عالمان شیعه به آن شبهه‌ها چیست؟

۵. فرضیه تحقیق

مصادیق اولی الامر در آیه ۵۹ سوره نساء امامان دوازده‌گانه‌ای هستند که از اهل بیت پیامبرند. این گروه معصوم‌اند و هیچ‌گونه گناه و خطایی در زندگی آنان وجود ندارد؛ ایشان از عصمتی همانند پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم برخوردارند. رقیب دیدگاه عالمان امامیه در مصداق اولی الامر در آیه مورد نظر، مفسران و دیگر دانشمندان اهل سنت‌اند. آنان در دو حوزه با عالمان شیعه به مخالفت پرداخته‌اند:

۱. در دلالت آیه بر عصمت اولی الامر. ۲. در مصداق اولی الامر معصوم،

به مخالفت پرداخته و امامان دوازده‌گانه اهل بیت علیهم‌السلام را مصداق اولی‌الامر معصوم ندانسته‌اند.

۶. نوآوری و نقدهای تحقیق

در تحقیقات پیشین دربارۀ آیه، مباحث ناگفته‌ای وجود دارد که کوشیده‌ایم تا حد امکان آن را در این نوشته جبران کنیم؛ از جمله:

۱. در نوشته‌های پیشین، گزارش جامعی از روایات پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت علیهم‌السلام دربارۀ آیه دیده نمی‌شود. در نوشته حاضر کوشیده‌ایم این روایات را به طور نسبتاً گسترده‌ای بررسی و مورد استفاده قرار دهیم.

۲. در آثار پیشین به سندشناسی روایات شأن نزول آیه پرداخته نشده است. در این نوشته توفیق یافتیم اسناد بخشی از روایات شأن نزول آیه را که در کتب اربعه (= کافی، تهذیب، استبصار، من لا یحضره الفقیه) درج گردیده، بر اساس مصادر دست اول رجال شیعه بررسی نموده و صحت سند اکثر قریب به اتفاق آنها را اثبات کنیم.

۳. نویسندگان، در آثار پیشین، به طور غالب هر یک بخشی از مباحث آیه را مورد بحث قرار داده‌اند. برخی مفسران به بیان روایات شأن نزول بسنده کرده‌اند. برخی دلالت آیه بر امامت امامان را مورد توجه قرار داده‌اند.

جمعی، دلالت آیه بر عصمت اولی‌الامر را مورد بحث قرار داده‌اند. در نوشته حاضر سعی شده است به زوایای مختلف آیه پرداخته شود.

۴. برخی دیدگاه‌های مخالف شیعه در آثار گذشته به طور پراکنده مورد نقد دانشمندان امامیه واقع شده، اما نقل و نقد جامعی صورت نگرفته است. در نوشته حاضر کوشش شده است دیدگاه‌های مخالف، به طور گسترده نقل و نقد شود. علاوه بر این، نقدهای جدیدی نیز بر دیدگاه‌های مخالف شیعه وارد شده که ظاهراً تا کنون کسی به آنها نپرداخته است؛ مانند: وحدت اولی‌الامر، قرشی بودن اولی‌الامر و ...

۵. راه‌های جدیدی برای اثبات امامان اهل بیت علیهم‌السلام به عنوان مصداق

۲۴ ■ آیه اولی الامر

اولی الامر ارائه شده، مانند اثبات آن از طریق روایات خلفای اثناعشر. این راه با ذکر چند مقدمه اثبات می‌شود:

۱. واژه «امر» در کلمه «اولی الامر» به معنای جانشین پیامبر و امام مسلمانان است.
۲. جانشینان پیامبر ﷺ پس از ایشان تا قیامت دوازده نفرند.
۳. جانشینان دوازده‌گانه، همگی از قریش (یا از بنی هاشم)‌اند.
۴. جانشینان دوازده‌گانه قرشی، به دلالت اوصافی که در متن روایات خلفای اثناعشر برای آنان بیان شده، امامان دوازده‌گانه اهل بیت پیامبراند؛ پس مصادیق اولی الامر همان امامان اهل بیت ﷺ‌اند.

۷. ساختار تحقیق

تحقیق حاضر در شش فصل سامان یافته است. در فصل اول، مفردات آیه بررسی و دلالت آن بر مسئله امامت و ولایت واکاوی شده است. در فصل دوم، روایات سبب نزول آیه بررسی و نشان داده شده که این روایات متواتر، مصداق اولی الامر را خصوص امامان اهل بیت می‌دانند. در فصل سوم دلالت آیه بر عصمت اولی الامر از جهات مختلف بررسی و از چند راه به اثبات رسیده است. در فصل چهارم، راه‌های شناخت مصادیق اولی الامر مورد بررسی قرار گرفته و از سه راه نشان داده شده است که مقصود از اولی الامر در آیه مورد نظر، امامان دوازده‌گانه‌ای هستند که از اهل بیت پیامبرند. در فصل پنجم، اهم احتمالی‌هایی که مفسران اهل سنت به عنوان مصداق اولی الامر بیان کرده‌اند بررسی و دو سلسله نقد بر آنها وارد شده است؛ نخست ده مورد نقد عام و سپس نه مورد نقد خاص. در فصل ششم، تردیدها و شبهه‌هایی که برخی دانشمندان اهل سنت بر دیدگاه عالمان شیعه وارد کرده‌اند، بررسی و پاسخ داده شده است.

۸. روش تحقیق

روش تحقیق در اثر حاضر، روش تحلیلی توصیفی است. در گردآوری مطالب از شیوه تحقیق کتابخانه‌ای و نرم افزارهای علوم اسلامی استفاده شده است. در تفسیر و تحلیل مطالب، می‌توان این اثر را در عداد تفسیرهای موضوعی به شمار آورد.